

УДК 343

DOI 10.36919/3041-1149(Print).3.2024.102-106

В. О. Борисенко,

здобувач вищої освіти третього рівня (PhD),

Державний податковий університет

email: soksana41@ukr.net

ORCID ID 0009-0009-0747-7606

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена розгляду методологічних основ формування методики розслідування кіберзлочинів. Встановлено, що загальні положення методики охоплюють проблеми предмета криміналістичної методики, принципів формування її наукових рекомендацій, основ їх побудови й розроблення, критеріїв ефективності використання.

Наголошується, що у структурі методики розслідування окремих видів злочинів важливе значення мають окремі криміналістичні методики.

Зроблено висновок щодо потреби в удосконаленні сучасних методик розслідування окремих видів злочинів загалом і кіберзлочинів зокрема, важливе значення має не тільки охоплення методичними рекомендаціями нових видів злочинів, що містяться в кримінальному законодавстві, але й дослідження проблем класифікації злочинів за криміналістичними підставами з наступною розробкою криміналістично-видових методик розслідування.

Ключові слова: кіберзлочини, криміналістична методика, методика розслідування окремих видів злочинів.

Постановка проблеми та її актуальність. Стрімкий процес інформатизації несе в собі потенційну можливість використання комп'ютерних технологій з вигодою для злочинця.

В останні роки набувають значного поширення кіберзлочини, пов'язані з використанням мережі «Інтернет», а саме: використання віртуальних крамниць і фірм, що надають платні послуги з вилученням з рахунків і кредитних карток їх володільців «електронних» грошових коштів; організація азартних ігор (казино, лотерей, тоталізаторів, інтернет-аукціонів), фінансових пірамід, шлюбних агентств та іншого шахрайства з викраденням грошових коштів обманутих громадян; вимагання під погрозою знищення чи модифікації інформаційних баз даних; комп'ютерне «піратство» (незаконна діяльність у сфері програмного забезпечення); інше використання комп'ютерних техніки та технологій (інформаційної системи) для вчинення злочинів (розповсюдження порнографічної продукції, матеріалів, що пропагують культ насильства та жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію, створення й поширення шкідливих програм чи засобів тощо).

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що на сьогодні проблеми виявлення, розслідування та запобігання кіберзлочинам є надзвичайно актуальними. Кіберзлочинність є порівняно новим явищем на сучасному етапі розвитку суспільства, яке поширюється надзвичайно стрімко, що вимагає від юридичної науки активізації наукових досліджень з метою забезпечення ефективної протидії будь-яким злочинним проявам у кіберпросторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методики розслідування злочинів, зокрема й кіберзлочинів, досліджували Н. М. Ахтирська, Л. Ю. Долженко, В. А. Журавель, В. В. Коваленко, А. І. Марущак, О. І. Мотлях, Я. В. Неділько, О. С. Омелян, Л. П. Паламарчук, Д. В. Пашнев, М. В. Салтевський, В. Г. Хахановський та інші.

Метою статті є аналіз проблем, пов'язаних з методикою розслідування кіберзлочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методика розслідування злочинів – це самостійний розділ науки криміналістики, яка тісно пов'язана з криміналістичною технікою та слідчою тактикою, з яких черпає окремі дані й прийоми формування методів розкриття та попередження злочинів і встановлює, які саме сліди та інші речові докази, елементи обстановки характерні для певних злочинів, відбирає відповідні прийоми та розробляє рекомендації щодо їх застосування в процесі розслідування певного виду злочину.

Об'єктом криміналістичної методики є діяльність уповноважених органів з розкриття, розслідування та попередження злочинів (діяльність органів розслідування), а також закономірності злочинної діяльності. Вивчення практичної діяльності відповідних суб'єктів кримінального провадження дозволяє систематизувати, узагальнити практичний досвід розслідування певного виду злочинів і розробити рекомендації (узагальнену модель) розслідування злочинів певного виду.

Предметом криміналістичної методики є вчення про криміналістичну характеристику злочинів, класифікацію злочинів, криміналістичну профілактику, а також сукупність загальних положень окремих криміналістичних методик.

Як зауважують науковці, «поняття криміналістичної методики може розглядатися в трьох основних напрямках: 1) як розділ криміналістики; 2) як методика розслідування певного виду або різновиду злочину (окремі криміналістичні методики) – методика розслідування вбивств, зґвалтувань, крадіжок, вимагань, розбоїв та ін.; 3) як переломлення видової методики до конкретного злочину (в практичному аспекті)» [4].

Криміналістична методика має свою систему, яку утворюють два самостійних підрозділи: загальні положення криміналістичної методики; окремі криміналістичні методики або методики розслідування окремих видів злочинів [8, с. 6].

Загальні положення методики охоплюють проблеми предмета криміналістичної методики, принципів формування її наукових рекомендацій, основ їх побудови та розроблення критеріїв ефективності використання.

У структурі методики розслідування окремих видів злочинів важливе значення мають окремі криміналістичні методики.

Окрема методика розслідування – це система взаємопов'язаних і взаємообумовлених дій. Тому її завданням є розроблення типових систем (алгоритмів) дій слідчого, що сприяють обранню оптимальної лінії поведінки в процесі розслідування певного виду злочину. Окрема криміналістична методика – це комплекс порад типізованого характеру, що є найбільш ефективним під час розслідування певного виду (групи) злочинів: крадіжок, вимагань, вбивств, бандитизму та ін.

Вона містить типові комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, передбачає послідовність їх здійснення [4].

На думку науковців, «найважливішим призначенням окремої криміналістичної методики є розроблення типових систем дій і заходів слідчого, які сприяють обранню ним найоптимальнішої та найефективнішої лінії поведінки під час розслідування певного виду (групи) злочинів» [3].

Методикою розслідування окремих видів злочинів є система наукових положень, а також розроблених на їх основі методичних і практичних рекомендацій з розслідування окремих видів і груп кримінально караних діянь.

Систему цього розділу науки криміналістики становлять дві взаємозалежні складові: концептуальні (загальні, теоретичні) положення; методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень (окремі приватні криміналістичні методики) [7, с. 10].

Вивчення злочинної діяльності певного виду забезпечує встановлення її закономірностей, що дозволяє на основі накопичених знань криміналістичної техніки й криміналістичної тактики розробити криміналістичну характеристику та рекомендації щодо розслідування злочинів певного виду, спрогнозувати тенденції розвитку способів їх вчинення та підготувати рекомендації «на майбутнє».

Стосовно структури цієї наукової категорії варто зазначити, що будь-яка методика розслідування має відповідні складові.

До ухвалення чинного КПК України науковці «визначали такі компоненти структури окремої криміналістичної методики: криміналістична характеристика злочину; особливості збирання, аналізу та оцінювання інформації на стадії порушення кримінальної справи; обставини, що підлягають установленню під час розслідування злочину; типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування злочину; типові слідчі версії та планування розслідування злочину; типові слідчі дії на початковому, подальшому та завершальному етапах розслідування злочину; особливості застосування науково-технічних засобів і спеціальних знань; профілактична робота

слідчого за матеріалами розслідування; взаємодія слідчих, оперативно-розшукових, експертних та інших підрозділів у практичній діяльності розслідування злочинів» [5].

Зміни кримінального процесуального, кримінального законодавства, а також загалом реформування правоохоронної системи України зумовили відповідні зміни в методиці розслідування окремих видів злочинів.

На думку М. М. Єфімова, структура методики розслідування окремих видів злочинів має такий вигляд: криміналістична характеристика злочинів; аналіз первинної інформації та початок кримінального провадження; обставини, що підлягають доведенню з кримінального провадження; типові слідчі ситуації розслідування; особливості проведення початкових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів; особливості проведення подальших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів; особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення; профілактична діяльність слідчого стосовно причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення; особливості діяльності слідчого на завершальному етапі розслідування [1, с. 11].

В. Малюга відмічає, що окремі методики розслідування в певний спосіб мали б охоплювати такі основні розділи (складові елементи): криміналістична характеристика відповідного виду злочину; типові слідчі ситуації на стадії виявлення злочину й етапах його розслідування; криміналістичні питання початку кримінального провадження; закономірності організації та планування розслідування; слідчі версії, обставини, що підлягають з'ясуванню; алгоритм слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, зумовлений завданнями типових слідчих ситуацій; особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та їх комплексів (тактичних операцій); забезпечення координації дій правоохоронних органів у розслідуванні й особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, з контролюючими та іншими державними органами, об'єднаннями громадян тощо [6, с. 64].

У сучасний період широкого розповсюдження набувають такі суспільно-небезпечні прояви в кіберпросторі, як шахрайства з використанням комп'ютерних систем і мереж, злочини, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав, розповсюдження порнографії, пропаганда насильства та жорстокості, тероризму, заклики до масових заворушень, прояви вандалізму тощо. Саме тому перед криміналістичною наукою стоїть завдання забезпечувати органи досудового розслідування та суди ефективними прийомами, засобами й методами боротьби з кіберзлочинністю.

Як справедливо відмічають науковці, стан наукового криміналістичного забезпечення діяльності з розслідування кіберзлочинів вимагає вдосконалення у трьох основних напрямках: а) удосконалення положень криміналістичної техніки щодо використання комп'ютерних технологій у криміналістичній діяльності; б) розробка та розвиток положень криміналістичної тактики з питань проведення окремих слідчих дій як щодо комп'ютерної техніки та програмних продуктів, так і з використанням комп'ютерних технологій під час підготовки, безпосереднього проведення та фіксації результатів слідчих дій; в) формування загальнотеоретичних засад методики розслідування кіберзлочинів і створення окремих міжвидових, видових і підвидових методик розслідування цієї категорії злочинів (методико-криміналістичне забезпечення) [2].

Варто погодитися з думкою, що «подальше вдосконалення стану методико-криміналістичного забезпечення досудового розслідування кіберзлочинів має здійснюватись у напрямках формування та впровадження в практику чимало окремих криміналістичних методик: а) загальної міжвидової методики розслідування кіберзлочинів; б) видових методик розслідування злочинів, передбачених статтями 361–363¹ КК України; в) підвидових методик розслідування найбільш поширених різновидів злочинів, характерних для кіберпростору (кіберкрадіжок, кібершахрайств, службових розкрадань у банківській сфері за допомогою комп'ютерної техніки, систем і мереж, кібервандалізму, порушення авторського права та суміжних прав у кіберпросторі тощо» [2].

Висновки. Отже, для вдосконалення сучасних методик розслідування окремих видів злочинів загалом і кіберзлочинів зокрема важливе значення має не лише охоплення методичними рекомендаціями нових видів злочинів, що містяться в кримінальному законодавстві, але й дослідження проблем класифікації злочинів за криміналістичними підставами з наступною розробкою криміналістично-видових методик розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посіб. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро, 2018. 188 с. URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2435/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%84%D1%84%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%B2.pdf> (дата звернення: 30.05.2024).
2. Коваленко І. О. Деякі аспекти проведення обшуку при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. С. 385–387. URL : <https://hdl.handle.net/11300/13360> (дата звернення: 30.05.2024).
3. Когутин І. І. Криміналістика. Курс лекцій. К. : Атіка, 2008. 888 с.
4. Криміналістика : підруч. : у 2 т. Т. 2 / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 328 с.
5. Криміналістика : підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів, 2016. 948 с.
6. Малюга В. Структура методики розслідування окремих видів злочинів і місце в ній взаємодії слідчого. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 8. С. 61–65. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2015_8_15 (дата звернення: 30.05.2024).
7. Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підруч. / Дніпро, 2022. 271 с. URL : <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9452/1/%2B%20%D0%9F%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B3%2C%20%D0%84%D1%84%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%B2%20%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf> (дата звернення: 30.05.2024).
8. Осипенко І. П. Криміналістика (Методика розслідування окремих видів злочинів) : навч. посіб. Чернівці, 2018. 292 с. URL : <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/17546/%d0%9d%d0%b0%d0%b2%d1%87%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b8%d0%b9%20%d0%bf%d0%be%d1%81%d1%96%d0%b1%d0%bd%d0%b8%d0%ba.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 30.05.2024).

REFERENCES

1. Iefimov M. M. (2018). Rozsliduvannia zlochniv proty hromadskoho poriadku ta moralnosti : navch. posib. 2-e vyd., dop. i pererob. Dnipro. 188 p. URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2435/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%84%D1%84%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%B2.pdf> (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].
2. Kovalenko I. O. (2020). Deiaki aspekty provedennia obshuku pry rozsliduvanni shakhraistva u sferi vykorystannia bankivskykh elektronnykh platezhiv. Pp. 385–387. URL : <https://hdl.handle.net/11300/13360> (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].
3. Kohutych I. I. (2008). Kryminalistyka. Kurs lektsii. K. : Atika. 888 p. [in Ukrainian].
4. Kryminalistyka : pidruch. u 2 t. T. 2 / za red. V. Iu. Shepitka. Kharkiv : Pravo, 2019. 328 p. [in Ukrainian].
5. Kryminalistyka : pidruchnyk / za zah. red. Ye. V. Priakhina. Lviv, 2016. 948 p. [in Ukrainian].
6. Maliuha V. (2015). Struktura metodyky rozsliduvannia okremykh vydiv zlochniv i mistse v nii vzaiemodii slidchoho. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 8. S. 61–65. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2015_8_15 (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].
7. Yefimov M. M., Pyrih I. V. (2022). Metodyka rozsliduvannia okremykh vydiv kryminalnykh pravoporushen : pidruch. Dnipro. 271 p. URL : <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9452/1/%2B%20%D0%9F%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B3%2C%20%D0%84%D1%84%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%B2%20%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf> (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].
8. Osypenko I. P. (2018). Kryminalistyka (Metodyka rozsliduvannia okremykh vydiv zlochniv) : navch. posib. Chernihiv. 292 p. URL : <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/17546/%d0%9d%d0%b0%d0%b2%d1%87%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b8%d0%b9%20%d0%bf%d0%be%d1%81%d1%96%d0%b1%d0%bd%d0%b8%d0%ba.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].

V. O. Borysenko. METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF CYBERCRIME INVESTIGATION METHODS

The article is devoted to the consideration of the methodological foundations of the formation of cybercrime investigation methods. It is established that the general provisions of the methodology cover the problems of the subject of the forensic methodology, the principles of the formation of its scientific recommendations, the foundations of their construction and development, and the criteria for the effectiveness of use.

It is emphasized that in the structure of the method of investigation of certain types of crimes, certain forensic methods are important.

A conclusion was made regarding the need to improve modern methods of investigating certain types of crimes in general and cybercrimes, in particular, it is important not only to cover methodological recommendations of new types of crimes contained in criminal legislation, but also to study the problems of classifying crimes on forensic grounds, with the subsequent development of forensic – types of investigation methods.

Keywords: *cybercrime, forensic technique, method of investigation of certain types of crimes.*

Стаття надійшла до редакції 4 вересня 2024 року